

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปและอภิปรายผล

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาโลกทัศน์ของไพวรินทร์ ขาวงาม ในรวมบทกวีนิพนธ์ชุด *ม้าก้านกล้วย* ซึ่งเป็นผลงานที่ตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี พ.ศ.2538 ประกอบด้วยบทกวีนิพนธ์ทั้งสิ้น 47 บท อันเป็นงานซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นระหว่างปี พ.ศ.2532-2538 เมื่อพิจารณาเนื้อหาบทประพันธ์กล่าวได้ว่า เนื้อหาทางอารมณ์ที่กวีถ่ายทอดล้วนกลั่นกรองมาจากความรู้สึกส่วนลึกของยุคสมัย ในช่วงที่สังคมไทยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม แต่กลับละเลยการพัฒนาภาคเกษตรกรรม และทอดทิ้งให้ชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ต้องเผชิญกับปัญหาความทุกข์ยากไปตามยถากรรม ไพวรินทร์ ขาวงามในฐานะหน่วยหนึ่งของสังคมเกษตรกรรมชนบทก็ต้องประสบกับปัญหาความยากจนในภาวะล่มสลายของสังคมเกษตรกรรม เขาต้องกลายเป็นคนพลัดถิ่นเนื่องจากมาหางานทำในเมืองหลวง พร้อมกับศึกษาหาความรู้อย่างเป็นทางการในสถานศึกษา และต้องเผชิญกับความแปลกแยกกับสังคมเมือง เขาได้อาศัยกวีนิพนธ์เป็นทั้งการแสวงหาคำตอบและการสื่อสารกับตัวเอง พร้อมทั้งบอกกล่าวให้สังคมร่วมรับรู้ หลังจากที่เขาเขียนบทกวีนิพนธ์อย่างต่อเนื่อง งานชุดนี้เปรียบเสมือนบันทึกความรู้สึกนึกคิดของกวีที่แสดงความเกี่ยวโยงของอดีตและปัจจุบันในประสบการณ์ของผู้แต่งเด่นชัดกว่างานชุดอื่น ดังที่เขาบอกว่า *ม้าก้านกล้วย* เปรียบเสมือนเป็น “บันทึกของคนไกลบ้านคนหนึ่ง ที่คิดถึงที่ที่เขาจากมา คิดถึงที่ที่เขาจะต้องจากไป คิดถึงที่ที่เขาจะต้องพบในวันหน้า” (*“ม้าก้านกล้วยเจ้าเอ๋ย”* ในไพวรินทร์ ขาวงาม, 2547) เมื่อได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนเขาได้แถลงว่า “ข้าพเจ้าเพียงต้องการบอกเล่าเหตุการณ์พบเห็นที่กระทบต่อความรู้สึกนึกคิด บางครั้งด้วยพลังของอารมณ์ฉิวลิว บางคราด้วยพลังของอารมณ์ไฝฝืนทะเยอทะยาน” (*“นกสองฟ้า ปลาสองน้ำ”* ในไพวรินทร์ ขาวงาม, 2547) จึงกล่าวได้ว่าการที่งานชุด *ม้าก้านกล้วย* มีลักษณะนิราศย่อมขึ้นอยู่กับจุดเด่น คือการเผยตัวตนของผู้แต่งที่เน้นอารมณ์เศร้าเพราะการพลัดพรากนั่นเอง นอกจากนี้เมื่อพิจารณาข้อความบนปกในการตีพิมพ์ทุกครั้งที่ว่า “ควมมาชีวิตฝืนแรมนิราศชีวิตจริง” กวีเคราะห์ได้ว่าผลงานนี้สื่อถึงการเดินทางทางความคิดของชีวิตที่ประกอบด้วยความคิดฝืนสู่การค้นหาชีวิตจริง คำว่า “ชีวิตจริง” ในที่นี้น่าจะหมายถึงชีวิตในโลกแห่งความเป็นจริง (เชื่อมโยงกับความฝันหรืออุดมคติ) หรือชีวิตที่แท้จริงอันมีความหมายให้ค้นหา

1. เนื้อหาบทประพันธ์

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์พบว่า กวีมุ่งถ่ายทอดความทุกข์และความรู้สึกโหยหาอาลัย อันเนื่องมาจากการพลัดพรากจากบ้านเกิด ความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมและวัฒนธรรมชนบท รวมถึงความอาลัยต่อธรรมชาติอันเสื่อมสลายและจริยธรรมของเพื่อนร่วมยุค ผู้วิจัยขอแบ่งการศึกษาเนื้อหาในบทประพันธ์ออกเป็น 3 หัวข้อ คือปัญหาของคนในยุคพัฒนา เศรษฐกิจ คุณค่าในวัฒนธรรมชนบท และอุดมคติของชีวิต

กวีแสดงปัญหาในยุคพัฒนา เศรษฐกิจ ด้วยมุมมองของคนที่มีพื้นเพจากชนบท และมีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกับธรรมชาติมาแต่วัยเยาว์ กวีมีความรักความหวงแหนและตระหนักในคุณค่าความงามและการดำรงอยู่ของธรรมชาติ จึงรู้สึกแปลกแยกกับความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในสังคมเมือง ในบท “แม่น้ำที่รัก” (88-90) กวีได้ชี้ให้เห็นว่าความสมดุล “บรรสมกลมกลืน” ของ “กาล วารี มาลี ชีวิต” ย่อมนำมาซึ่งความรักทั้งมวลและความเป็นปกติสุขของชีวิตมนุษย์ การทำลายสิ่งแวดล้อมจึงไม่เป็นการทำลายเชิงรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการปล้นผลาญความดีงาม ชีวิตเมืองที่ไม่กลมกลืนกับความรักและธรรมชาติเป็นภาวะการณ์อันน่าเศร้า ในเมื่อผู้คนลุ่มหลงในการเสพสุข มุ่งกอบโกยผลประโยชน์เป็นสำคัญ “อารมณกรุงเทพ” (92-93) จึงเป็นอารมณ์แห่งความทุกข์และการประทุษร้าย แม้แต่สายน้ำเจ้าพระยาและหยาดฝนที่เคยปลอบประโลมใจมนุษย์ก็สิ้นสภาพที่จะดับไฟอารมณ์ในใจผู้คนได้

ปัญหาความล่มสลายของเกษตรกรรมยังเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ไพวรินทร์ให้ความสำคัญ เขาได้นำประสบการณ์ตรงและการรับรู้การต่อสู้ในสังคมเกษตรกรรมมาชี้ให้เห็นว่าชาวไร่ชาวนาแม้ต้องเผชิญปัญหาความยากจนตามยถากรรม ก็ยังพยายามรักษาหลักการของชีวิตไว้อย่างน่าชื่นชม ดังเช่นในบท “บนแผ่นดินของแผ่นดิน” (44-45) กวีเปรียบความสำคัญของผืนนาว่าเป็น “แผ่นดินของแผ่นดิน” อันหมายถึงที่ตั้งแห่งหัวใจและแหล่งพักพิงชีวิตผู้คน เขาเชิดชูชาวนาที่ทำนาด้วยจิตวิญญาณและความสำนึกในคุณค่าความดีงาม มิใช่เพื่อเรียกร้องบุญคุณจากผู้อื่น ชนดิธรรมต่อความทุกข์ยากด้วยความศรัทธาในบทบาทผู้ให้ยังปรากฏอย่างเด่นชัดในบท “ลมพัดรวงข้าว” (60-61) กวีได้สดุดีพลังน้ำใจของชาวนาและชี้ค่าการสร้างงานอย่างทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจของชาวนา โดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ถึงแม้ว่าสุดท้ายกลับต้องจบชีวิตและฝังร่างไว้ในแหล่งผลิตอาหารเพื่อโลกในยามที่ทุ่งแปรเปลี่ยนไปก็ตาม

เมื่อระบบสังคมและเศรษฐกิจบีบคั้นให้ชาวนาหมดสิ้นหนทางทำมาหากิน จนการทำนาต้องแปรผันไปสู่ความล่มสลาย “เจ้าต้นกล้า” ลูกหลานชาวนาในบท “เจ้าต้นกล้าไปรบ” (52-54) จำต้องพรากจากแผ่นดินเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “กองทัพเศรษฐกิจ” ในโลกใหม่แห่งการต่อสู้แข่งขันทำห้ำหั่นกัน ไพวรินทร์เปรียบเทียบการเดินทางครั้งนี้ว่าเป็นการ “ไปรบ” ซึ่งสื่อถึงวิถีชีวิตในโลกยุคใหม่ ขณะที่บุคคลขับเคลื่อนไปกับกองทัพของสังคมเพื่อเอาชนะกองทัพจากภายนอก

กำลังพลที่ด้วยความรู้ดีอุปสรรคย่อมตกเป็นเหยื่อ แม้กระนั้นทั้งที่อาจเป็นอันตรายถึงชีวิต คนชนบทอีกมากมายก็ยัง “เคลื่อนพล” เข้า “สมทบ” กับกองทัพนี้

ในแง่ความเลื่อมถอยทางจริยธรรมและความเป็นมนุษย์ ไพรินทร์ได้พยายาม โน้มน้าวว่าการพัฒนาที่ผิดทิศทางไม่เพียงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่ยังกระทบต่อวิถีคิดของคนในสังคม กล่าวคือผู้คนที่ให้ความสำคัญกับวัตถุเงินทองมากกว่าการผดุงคุณธรรม อันเป็นคุณค่าที่แท้จริง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จารีตและวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ไม้อาจจะตั้งมั่นอยู่ได้ ในบท “ตุ๊กตาท่าสรวล” (100-101) ไพรินทร์สื่อให้เห็นถึงความบกพร่องทางจริยธรรมของเจ้าของโรงงานตุ๊กตาที่อยากได้อย่างเกินควรจนขาดความตระหนักในคุณค่าชีวิตของเพื่อนมนุษย์ เมื่อเกิดเหตุเพลิงไหม้คนงานหลายชีวิตจึงต้องจบชีวิตอย่างน่าเวทนา การทารุณเด็กในบท “เด็กน้อยในเมืองใหญ่” (102-104) ย่อมแสดงถึงสัญญาณอันเลวร้ายในสังคมที่ขาดความเมตตา แต่กวีก็ยังฝากความหวังไว้กับความสำนึกของบุคคลที่จะดึงเอา “เมตตาธรรม” ให้กลับคืนมาอีกครั้ง จึงกล่าวว่า “ช่วยคิดเถิดเพื่อนไทย เย้าดวงใจให้เด็กยิ้ม”

เมื่อสังคมวัดคุณค่าความเป็นคนด้วยสถานะทางเศรษฐกิจ ในบท “แม่ศรีศรัณิกา” (106-107) กวีเรียกร้องให้ผู้คนมีใจละเอียดอ่อนพอที่จะรับรู้ความทุกข์ของหญิงโสเภณีจากชนบทที่ต้องเผชิญชีวิตอย่างโดดเดี่ยวและทุกข์ทน โดยขออย่ามองข้ามคุณธรรมที่เธอมี นั่นคือความ “รัก...แสนงาม” และใจที่ “พร้อมแจก” ความเป็นมิตร ส่วนในบท “หนวดดอกจาน” (62-65) ค่านิยมบูชาวัตถุเงินทองได้บั่นทอนความสุขในชีวิตของคนจนในชนบท ดังที่หนุ่มชานวารู้สึกว่าต้องค่าและ “ขายหน้า” เมื่อไม่มี “สายสร้อยเส้นทอง” และ “จอบภาพเสียดัง” อย่างที่เพื่อนมี

ในภาวะการณ์ที่จิตใจของผู้คนถูกอำนาจเงินคุกคามจนไม่อาจธำรงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ได้ กวียังศรัทธาในคุณค่าของวัฒนธรรมชนบทว่าจะสามารถกอบกู้คุณค่าทางจิตวิญญาณของมนุษย์ให้ยกระดับจากความตกต่ำได้ ดังในบท “รอยร่ำรำของข้าวคั่วและผักแว่น” (46-47) ไพรินทร์ได้แสดงให้เห็นว่ามีมิตรภาพ ความรัก และความมีน้ำใจ ยังเป็นคุณธรรมสำคัญในการคลี่คลายปัญหา เห็นได้ว่าการให้ของคนจนด้วยกันโดยไม่คิดว่าเป็นผู้อื่นถึงเป็นคนแปลกหน้าก็นับญาติกันได้ เป็นสิ่งผดุงชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความขาดแคลนทางวัตถุ การมีพอกินและแบ่งปันกันได้จึงมีคุณค่าเหนือกว่าการได้เป็นเจ้าของคนนายคน ในบท “ผู้มาใหม่-ผู้ไปก่อน” (70-73) กวีได้แสดงความงามของความปรารถนาดีและความมีน้ำใจระหว่างเพื่อนต่างรุ่นต่างวัย เมื่อผู้ชราต้องจากโลกไป “ผู้มาใหม่” ซึ่งมารับช่วงทำมาหากินบนแผ่นดินซึ่งเกื้อกูลด้วยธรรมชาติ ก็ย่อมใช้แรงงานแห่งชานวาสรางความดีงามบนแผ่นดินสืบต่อไป

ในกวีนิพนธ์บางบทไพรินทร์แสดงให้เห็นว่า หากขจัดความอยากได้อย่างมีสิ่งพึงเพื่อเกินจำเป็น ชีวิตก็จะผาสุกได้ ดังตอนต้นของบท “เจ้าสาวใบตอง” (56-57) เน้นประสบการณ์ความสุขจากการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและกลมกลืนกับธรรมชาติ ดังที่ชาวไร่ชานว “ขอ” ใบตองมาเพียง “พอห่อข้าวขาว” การสั่งสอนคุณธรรมที่สั่งสมในวิถีชีวิตของชาวชนบทอยู่

ในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตนของพ่อแม่ การปลูกฝังของบุพการีที่เน้นศักดิ์ศรีจึงมีคุณค่า ดังเช่นในบท “มำก้านกล้วย 1” (26-28) “มำก้านกล้วย 2” (30-32) และ “ไหมแท้ที่แม่ทอ” (74-77) กวีได้แสดงให้เห็นว่าคำสอนของบิดามารดาบนรากฐานของวัฒนธรรมชนบท อาจเป็นกำลังใจอันยิ่งใหญ่ที่หล่อหลอมให้ลูกมีสภาพจิตใจแข็งแกร่งในการยืนหยัดเผชิญอุปสรรคอย่าง ทระนง ใน “เจ้าต้นกล้าไปรบ” (52-54) กวีชี้ว่าความรัก ความผูกพัน และคุณค่าในคำสอน ของบุพการีเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความฝันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงามในการดำเนินชีวิตของ ลูก ไม่ว่า “เจ้าต้นกล้า” ต้องเผชิญกับความเลวร้ายของสังคมยุคใหม่ที่ผู้คนมีจิตใจตกต่ำ เขาก็ ยังคงยืนหยัดรักษาศักดิ์ศรีของคนชนบท หรือ “เกียรติภูมิลูกทุ่ง” ไว้อย่างยิ่งที่สุด นั่นคือการต่อสู้ ด้วย “หนึ่งสมองสองมือซื่อตรง” และความ “กล้าหาญ” ส่วนคุณค่าในคำสอนของแม่ที่สอนลูก ให้มีจิตใจเอื้ออาทรในบท “รอยร่ำรำของข้าวคั่วและผักแว่น” (46-47) ยังมีส่วนช่วยให้บุคคล ประจักษ์ในคุณค่าชีวิตผู้อื่น

นอกจากวิพากษ์วิจารณ์ชีวิตและสังคม กวียังเน้นเป้าหมายหรืออุดมคติของชีวิต นั่นคือ การต่อสู้เพื่อธำรงค์ศักดิ์ศรีและความเป็นอิสระ อันหมายถึงการไม่ยอมพ่ายแพ้ต่อความชั่ว จึงเห็นได้ว่าเขาเขียนคำอุทิศในหนังสือเล่มนี้ว่า “แต่ความนี้ก่ฝันในโลกความเป็นจริงของมนุษย์” นั่นคือ การให้ความสำคัญแก่พลังอำนาจของจินตนาการและความฝันใฝ่ที่ไม่ตัดขาดจากความ จริง ดังเช่นในบท “ณ ห้วงคำนึง” (130-131) กวีปลุกสำนึกของนักฝันให้ยืนหยัดต่อสู้ พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าการต่อสู้โดยไม่ละทิ้งความฝันและความหวังของปัจเจกบุคคลซึ่งมีความ สำคัญทางสังคม เป็นสิ่งสำคัญที่จะนำพาผู้ร่วมทุกข์ฝ่าข้ามความเลวร้ายไปได้ โดยยังคงคุณค่า ความเป็นมนุษย์ ในบท “เปลวไฟและนักฝัน” (132-134) กวีแสดงให้เห็นว่าความหวังและ ความใฝ่ฝันของปัจเจกบุคคลเป็นแสงสว่างส่องนำให้ฝ่าฟันความทุกข์ของยุคสมัย โดยจะต้องปรับ ไฟหรือพลังแห่งความฝันให้ “ส่องปลุกสำนึกชีวา” ให้ได้เสียก่อน

เห็นได้ว่าไพวรินทร์มิได้เน้นความสำคัญของความฝันอย่างเลื่อนลอย แต่ยังคง แสดงให้เห็นความเลวร้ายของความเป็นจริงในยุคพัฒนาเศรษฐกิจที่ผู้คนยอมละทิ้งอุดมการณ์และ ความฝันของตนอย่างง่ายดาย อีกทั้งยังเอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่นอย่างไม่ละอายใจ การยังคง ความฝันหรืออุดมคติไว้ได้จึงเป็นสิ่งพิสูจน์คุณค่าของคน โดยเฉพาะเมื่อถูกทำลายด้วยอำนาจ เงินตรา สิ่งสำคัญที่จรรโลงความยึดมั่นในอุดมคติไว้ได้ก็คือสำนึกทางสังคม ความฝันของปัจเจก บุคคลย่อมสร้างคุณค่าที่เริ่มต้นตั้งแต่สถาบันครอบครัว ดังที่แม่มุ่งมั่นสืบต่อตำนานคำสอนด้วย การกระทำ ในบท “ไหมแท้ที่แม่ทอ” (74-77) เพื่อให้ลูกมีชีวิตที่เป็นอิสระจากความชั่ว จนถึง ขั้น “พลีชีวิตเพื่อถักและทอไท”

ความเชื่อมโยงของความฝันกับการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญในประสบการณ์ ดังเห็น ใน “ใต้กะลามีฟ้ากว้าง” (135-136) “กบน้อย” ที่ “หลบพังกุ่มหัว” ในกะลาหรือโลกส่วนตัว ที่สร้างด้วยความฝัน มีชีวิตที่เป็นสุขได้เพราะสามารถ “ลี้ใจจากเรื่องน่ากลัว ลี้ตัวจากโลกน่าซึ้ง”

แต่ก็สามารถท่องเที่ยวในสวรรค์และนรกในจินตนาการ มีทั้งสันติสุขและศึกให้เผชิญ เพียงแต่ “ฝันเป็น” เท่านั้น คำสำคัญข้างต้นนี้ย่อมแสดงว่าความฝันต้องอาศัยการฝึกฝนความเชี่ยวชาญที่จะจัดระบบกลไกการทำงานของจิตใจ มิใช่สักแต่จะคิดเพื่อเจอ ส่วนในบท “โลกนาร์กอยู่หอก” (166-170) กวีแสดงทัศนคติว่าการมองโลกอย่างรอบด้านและรู้จักรักผู้อื่นเป็นทางออกของความขมขื่นโดดเดี่ยว พร้อมทั้งแนะนำให้มนุษย์เรียนรู้การต่อสู้ด้วยความหวัง ผ่านการเฝ้าสังเกตการณ์ที่ต้นไม้ใบหญ้าต่อสู้เพื่อความงอกงาม ในบท “ณ ห้วงคำนึง” (130-131)

กล่าวโดยสรุป โลกทัศน์ในรวมบทกวีนิพนธ์ *มัจฉากันกล้วย* เป็นโลกทัศน์ที่มีรากฐานจากการให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่อย่างกลมกลืนของชีวิตกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมในการดำรงชีวิตอย่างสมถะและเกื้อกูลกันในสังคม โลกทัศน์นี้เป็นเหตุผลให้กวีแสดงปฏิกิริยาในเชิงลบอย่างโศกเศร้า เมื่อประสบความสูญเสียเปลี่ยนแปลงไป แต่ในพื้นฐานของความสำนึกในรากเหง้าทางวัฒนธรรม กวียังมีความหวังที่จะกอบกู้สำนึกของเพื่อนร่วมสังคมด้วยพลังวรรณศิลป์ที่จะสร้างความประจักษ์ในคุณค่าที่พึงจรรโลงไว้

2. รูปแบบ

ในด้านรูปแบบผู้วิจัยจำแนกการศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อ คือ ฉันทลักษณ์ คำ กลุ่มคำ และประโยค กับภาพพจน์และสัญลักษณ์ จากการศึกษาการใช้ฉันทลักษณ์กล่าวได้ว่า ไพบรินทร์สามารถนำรูปแบบคำประพันธ์ที่สืบชนบจากกวีโบราณมาสื่อความให้เข้ากับยุคสมัย และวัตถุประสงค์ของการแต่งได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะคำประพันธ์ประเภทกลอนในลีลาคล้ายกลอนของสุนทรภู่ ซึ่งไพบรินทร์นิยมใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานมากกว่าฉันทลักษณ์ประเภทอื่นทั้งในแง่จังหวะ การแบ่งช่วงภายในวรรคที่ส่วนใหญ่เป็น 3/2/3 อีกทั้งการใช้สัมผัสใน

การใช้ประโยชน์จากสัมผัสในกล่าวได้ว่า ไพบรินทร์ใช้สัมผัสในอย่างแพรวพราว ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ซึ่งสร้างความประสานของเสียงกับความหมายหลักของบทประพันธ์ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน ดังเช่น ในบท “ลมพัดรวงข้าว” (60) การซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ /กร/ ในคำว่า “*กรู*” “*กราว*” “*เกรียว*” เน้นความเร็วและเสียงของกระแสมหาวที่พัดผ่านท้องทุ่งด้วยกำลังแรงจนรวงข้าวเอนลู่ ในตอนต้นบท “*มัจฉากันกล้วย 2*” (30) ปรากฏการซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น /น/ ในพยางค์ที่ประสมสระยาว ซึ่งแยกเป็นคำเป็น คือ “*นี้*” “*นาน*” และ “*หน้า*[เหลือ]” และคำตาย คือ “*เหน็ด*” “*เหน็บ*” “*เหน็ด*” เพื่อเน้นความเนิบช้าหนักหน่วงของความทุกข์ ซึ่งเกิดขึ้นกับร่างกายและจิตใจที่อ่อนล้าสิ้นหวังของคนชนบท เมื่อเผชิญกับอุปสรรคในสังคมเมือง

ส่วนการใช้ฉันทลักษณ์ในการนำเสนอเนื้อหาบทประพันธ์ทำนองนิราศพบว่า ไพบรินทร์ใช้ฉันทลักษณ์ตามชนบหลายชนิดทั้งกลอนสุภาพ โคลง กาพย์ และร่าย อีกทั้งยังนำ

เพลงพื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อสื่อเนื้อหาทางความคิดและอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม ไพวรินทร์ใช้กลอนสุภาพมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเหมาะสมในการนำเสนอเนื้อหาทำนองนิราศ ที่มีบทพรรณนาธรรมชาติเชื่อมโยงกับอารมณ์โศก หรือความรู้สึกโหยหาความสุขในอดีตเมื่อประสบสิ่งตรงกันข้ามในประสบการณ์ปัจจุบัน ดังที่ปรากฏเด่นชัดใน “ภาคนำ : ม้าก้านกล้วย”

ใน “ม้าก้านกล้วย 1” (26-28) ไพวรินทร์นำขนบนิราศมาใช้เพื่อพรรณนาความทุกข์โศกของลูกชายชาวชนบทที่ต้องเดินทางจากถิ่น เพื่อค้นหาความหมายของชีวิต สิ่งสำคัญที่ช่วยให้ชายหนุ่มยืนหยัด “มุ่งสู่เส้นขอบฟ้าหาความฝัน” คือความสำนึกถึงตัวตนและความแน่วแน่ที่จะพาตนให้บรรลุความปรารถนาตามคำสอนของพ่อ เพื่อเน้นความยากลำบากในการเดินทางสู่เมืองหลวง กวีได้บรรยายการเดินทางในป่าดง โดยใช้คำทำเนียบกวีที่อิงกับสำนวนในวรรณคดีโบราณ ดังที่ “เคยรักไม้ต่างหมอนนอนระทม เคยฟ้าห่มต่างผวยด้วยระกำ” เทียบได้กับเสภาขุนช้างขุนแผน (ตอนที่ 18) ที่ว่า “หยิบรักไม้ม่าวางลงต่างหมอน แลดูขนจะหนุนก็ใจหาย” เทียบเคียงกับความทุกข์ของกวีเมื่อต้องร่อนเร่ไปอย่างโดดเดี่ยว จนเข้ามาเผชิญกับเมืองที่เจริญรุ่งเรืองเป็นวิมานชั้นฟ้า แต่กลับปิดกั้นด้วย “ม่านดำแห่งหมอกควัน” จนดูมืดหม่น กวีเกิดความรู้สึกแปลกแยก อ้างว้าง และเกิดอารมณ์ถวิลหาบ้านเกิดมากยิ่งขึ้น

กวียังใช้โวหารบุคลลวัต เพื่อสื่อถึงความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ดังเห็นได้จากการที่กวีวอนขอให้ “ลมหอม แดดสวย” ช่วยปลอบประโลมและให้กำลังใจแก่ตนในการเดินทางเพื่อ “ลุยดงชีวิตต่างสถาน” (“ม้าก้านกล้วย 3” : 34) ส่วนใน “ม้าก้านกล้วย 2” (31) กวีสมมุติให้พืชพันธุ์นานาชนิดมีความรู้สึกและแสดงปฏิกิริยารวกับมนุษย์ เพื่อแสดงความยินดีกับการกลับบ้านเกิดของชายหนุ่มที่พลัดบ้านไปนาน

ในบท “รอยร่ำร่ำของข้าวคั่วและผักแว่น” (46-47) ไพวรินทร์ใช้ร่ายยาวซึ่งมีจุดเด่นอยู่ที่การไม่กำหนดจำนวนคำในวรรคอย่างตายตัว มาใช้พรรณนาความรู้สึกเป็นมิตรระหว่างคนแปลกหน้า ที่แสดงออกผ่านบทสนทนาให้เห็นถึงคุณค่าในชนบท ที่ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อแบ่งปันสิ่ง ๆ ที่ขาดแคลนวัตถุ

นอกจากการใช้ฉันทลักษณ์ตามขนบนิยม ไพวรินทร์ยังนำฉันทลักษณ์พื้นบ้าน ซึ่งเป็นบทประพันธ์ที่มีความเรียบง่ายทางด้านรูปแบบ ทำนอง เนื้อหาและจำนวนคำ มาปรับใช้ในการนำเสนอความทุกข์ของผู้พวยพจากชนบท ดังเช่นในบท “แม่ศรีศรัณิกา” (106-107) กวีนำเพลงแม่ศรีมาปรับใช้เพื่อสื่อถึงความทุกข์ทน และตกต่ำในชีวิตของหญิงค้าบริการ ซึ่งความดีงามของเธอไม่เป็นที่ประจักษ์ในสิ่งแวดล้อมใหม่ ส่วนในบท “มหรสพแห่งผู้อพยพ” (118-122) กวีได้นำกลอนหัวเดียวซึ่งเป็นกลอนชาวบ้านมีความเรียบง่าย ลักษณะเด่นอยู่ที่สัมผัสท้ายวรรคเป็นเสียงสระเดียวกันทุกบาทตลอดทั้งบท มาปรับใช้ในการแสดงความทุกข์ทนในการเดินทางเร่ร่อนเพื่อหาแหล่งทำกินและที่พักพิงอันอบอุ่นของผู้อพยพได้อย่างกลมกลืน ช่วยเสริมให้บทสนทนายาระหว่างตัวละครที่เป็นชาวบ้านมีความสมจริงยิ่งขึ้น

เมื่อศึกษาการใช้คำ กลุ่มคำและประโยค พบว่าไพวรินทร์อาศัยพลังทางวรรณศิลป์สื่ออารมณ์โหยหาอาลัยและคร่ำครวญต่อความสุขในอดีต และแสดงความเศร้าต่อการสูญเสียความงดงามในธรรมชาติ ไม่ต่างจากความถดถอยทางจริยธรรมของเพื่อนร่วมยุคได้เป็นอย่างดี กวีอาศัยความสอดคล้องของการใช้คำและกลุ่มคำกับเนื้อหาของบทประพันธ์ เป็นปัจจัยของการสื่ออารมณ์และทัศนคติต่อโลกและชีวิตได้อย่างมีพลัง ดังในบท “มุก้านกล้วย 2” (31) กวีใช้คำซ้ำ 2 พยางค์ “กล่ำกล่ำ” “กล้วยกล้วย” เพื่อแสดงถึงอาการประหม่า หวาดหวั่น และไม่มั่นใจของลูกชายซึ่งจากบ้านไปนาน ว่าการกลับคืนบ้านเกิดของตนจะสร้างความยินดีให้กับพ่อแม่พี่น้องดังภาพในจินตนาการของตนหรือไม่

ไพวรินทร์ใช้คำซ้อนในการจัดองค์ประกอบความหมาย โดยคำนึงถึงองค์ประกอบของเสียง ดังเห็นได้จากการซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นในบท “ณ ห้วงคำนึง” (131) สังเกตได้ว่าเมื่อต้องการกล่าวถึงการทำลาย (ความชุ่มชื้น) ของฤดูร้อนกวีจึงใจใช้คำว่า “บ่อน” ซ้อนกับคำว่า “เบียน” เป็น “บ่อนเบียน” แทนคำว่า “เปียดเบียน” ที่คุ้นชินกว่า และเน้นให้เห็นว่าภายหลังที่พืชพรรณถูกความร้อนและความแห้งแล้งรบกวน “ใบไม้ใบหญ้า” ก็ยังคง “ซิดเซียนฤดูกาล” คำว่า “ซิดเซียน” หมายถึงการสื่อความหมายด้วยความเจริญงอกงามของใบไม้ ที่ผลิขึ้นมาใหม่ในฤดูกาลตามธรรมชาติ แสดงการไม่ละทิ้งหน้าที่ของตนไม้นั่นเอง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับมนุษย์ย่อมหมายถึง การต่อสู้กับอุปสรรคอย่างไม่ย่อท้อ เพื่อให้ชีวิตสามารถดำเนินต่อไปได้ ไม่ว่าจะตกอยู่ในห้วงของ “ความรัก” หรือความ “ปวดร้าว” กวีขอร้องให้ผู้รับสารต่อสู้กับสภาวะที่ตนเผชิญอย่าง “ห้าวหาญ” อันหมายถึงกล้าเผชิญอย่างไม่เกรงกลัวต่ออันตราย และขอให้ “ซับซาม” อย่าง “ซ่มคม” กวีใช้คำซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้น เพื่อเน้นถึงความรู้สึกหนักแน่นมั่นคง

การซ้ำคำเป็นกลวิธีโดดเด่นที่ไพวรินทร์ใช้เพื่อสื่อความหมาย ปลุกเร้าความคิดและอารมณ์ ดังในบท “บนแผ่นอกของแผ่นดิน” (44) กวีใช้คำถาม “ก็” ซ้ำแล้วซ้ำเล่าต่อเนื่องกันถึงปริมาณสิ่งที่น่าไม่ได้และนับได้ อันเป็นที่เข้าใจว่ามีมากมาย ทุกสิ่งชีวิตคุณค่าของชานา ซึ่ง “โหมโรมรัน” การงานด้วยแรงกายแรงใจ อาศัยกำลังในชีวิตของวัวและควาย ความทุกข์ทนเป็นทาสของตนตรากตรำร้อนหนาวปลุกข้าวเลี้ยงผู้คนบนพื้นดินอย่างยาวนาน

การใช้กลุ่มคำถือเป็นกลวิธีโดดเด่นที่ไพวรินทร์ใช้เพื่อสื่อความหมาย ปลุกเร้าความคิดและอารมณ์ ดังเช่นการซ้ำข้อความในบท “เด็กน้อยในเมืองใหญ่” (103) แสดงการใช้โครงสร้างประโยคเงื่อนไขที่เป็นเหตุผลกัน วรรคระดับและวรรครองของทั้งสองบทขึ้นต้นวรรคด้วยข้อความว่า “สังคมยัง” นำหน้าคำกริยาแสดงสภาพซึ่งมีความหมายร่วมกัน บ่งชี้ปัญหาที่ไม่พึงเกิดขึ้น คือ โหดร้าย ชื่นคาว วัวเหว และทรมาณ แล้วย้ำเงื่อนไขในวรรครับและวรรคส่งทุกวรรคด้วยการซ้ำข้อความที่ต้นประโยคว่า “หากเด็ก” ดังต่อไปนี้ “หากเด็กตายเพราะอดข้าว” “หาก

เด็กเราต้องขอทาน” “หากเด็กเร่ร้างไร้บ้าน” และ “หากเด็กถูกทารุณกรรม” ให้เห็นว่าตราบไต่ที่เงื่อนไขเหล่านี้ยังดำรงอยู่ สังคมก็จะยังเลวร้ายอยู่ต่อไป

การใช้ประโยคความรวมสร้างความหนักแน่นของเนื้อความยังปรากฏลงท้ายบท “เปลวไฟและนักฝัน” (132-134) คือ “นักฝันแม้จักต้องตาย ขอตายจุดไฟชีวิต” หมายความว่าหากต้องแลกการจุดแสงสว่าง คือ ปัญญาและความดีงามด้วยชีวิตก็จะยอมพลีชีวิตของตน นั่นคือการเชิดชูอุดมคติเหนือความหวงแหนชีวิต นอกจากนี้ยังใช้ประโยคบอกให้ทำและประโยคห้ามเป็นคำเชิญชวนเชิงปลุกปลอบในโวหารประชด (irony) เช่นในบท “ฝันกล่อมเมือง” (124-126)

เมื่อพิจารณา ม้าก้านกล้วย กล่าวได้ว่าไพวรินทร์ใช้ระดับภาษาหลายระดับในการสื่อสาร แต่มีการใช้ระดับภาษาเป็นกันเองมากที่สุด ซึ่งมีลักษณะเด่นคือการใช้คำในวงศัพท์สามัญ เหมาะแก่การสื่อสารกับคนทั่วไปเพื่อสร้างความใกล้ชิด ดังในบทประพันธ์ “หนาวดอกจาน” (63-64) ซึ่งแต่งเป็นบทสนทนาของเพื่อนที่คนหนึ่งไปอยู่เมืองหลวงแล้วกลับมาพบเพื่อนที่ยังอยู่เป็นชานา เพื่อนชานาพูดสรุปความได้ว่าตัวเขาช่างต้อยต่ำที่ยังอยู่ในไรนา เพื่อนไปอยู่กรุงเทพแล้วทำไมไม่แสวงหาความร่ำรวย เอาแต่ “ถือตำราหนาและหนักเหมือนยั้งเขลา” และยัง “กลับมากินปลาร้าเน่าไม่เข้าใจ” ผู้พูดใช้ระดับภาษาปากและถ้อยคำธรรมดา ไม่ประดิดประดอย เหมาะกับผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพวกเดียวกัน สื่อถึงความน้อยเนื้อต่ำใจในความยากจนและต้อยต่ำของหนุ่มชานาในสมัยที่เงินเป็นใหญ่ เมื่อเทียบกับฐานะของบ้านที่ถูกตัดสิ้นใจทิ้งอาชีพทำนาไปทำงานในเมืองหลวง เขารู้สึกขายหน้าเมื่อไม่มีทรัพย์สิน ยิ่งเห็นพ่อแม่ที่แก่ชราเอาแต่ “มุงานหนัก” ไม่ “รู้เรื่องราวชาวสังคม” (ซึ่งหมายถึงความลำหลัง) ส่วน “น้องชาย” ก็ได้แต่ “เซงแจจ้อง” ดูโทรทัศน์หน้าบ้านของคนอื่นก็ยิ่ง “ชื่นชม”

การใช้ภาพพจน์หรือความเปรียบ (figures of speech) ถือเป็นกลวิธีสำคัญที่ช่วยให้บทประพันธ์มีความหมายลึกซึ้งกินใจ ช่วยสร้างภาพในใจผู้อ่านได้อย่างชัดเจนและกระชับใจได้มากกว่าการบอกกล่าวอย่างตรงไปตรงมา อันจะส่งผลให้ผู้อ่านรับรู้และเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของกวี

จากการศึกษาม้าก้านกล้วยพบว่าไพวรินทร์ ขาวงามใช้ภาพพจน์หลายประเภทได้อย่างโดดเด่น ทั้งอุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ และคำถามเชิงวาทศิลป์ เพื่อสร้างความกระชับใจให้ครุ่นคิดถึงความหมาย ซึ่งเชื่อมโยงกับระบบคิด ดังเช่นในบท “อารมณ์กรุงเทพ” (92) กวีใช้อุปลักษณ์เสียดสีพฤติกรรม “เสพสวรรค์” และ “เนรมิตเมืองวิมาน” สื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่แปลกปลอมและวิถีคิดที่หลงผิดของผู้คนในเมืองหลวงที่กวีเรียกว่า “กรุงเทพ” อันหมายถึงนครแห่งเทวดา โดยตัดเครื่องหมายไปยาลน้อย (๗) ที่แสดงว่าเป็นชื่อเฉพาะ

ในบท “ตุ๊กตาค่ำสรวล” (100) กวีใช้อุปมาที่คุ้นชินว่า “โรงงานเหมือนโรงกเหมือนนรก เหมือนสุสาน” (เน้นโดยผู้วิจัย) เพื่อสื่อว่าการกดขี่คนงานเพราะความ “งก” หรือ

ความอยากได้จนเกินควรของเจ้าของโรงงานได้สร้างความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสแก่คนงาน เปรียบเทียบได้กับการถูกลงทัณฑ์ในนรก ทั้งที่คนงานมิได้ทำผิดบาปแต่อย่างใด แต่ต้องมารับบาปจนถึงขั้นใช้โรงงานเป็นสุสานฝังร่างไว้ ในบทประพันธ์ “เด็กน้อยในเมืองใหญ่” (102) อุปลักษณ์ “ยิ้มเด็กคือยิ้มโลก” สื่อให้เห็นว่าความสุขของเยาวชนมีความสำคัญต่อโลก เท่ากับความสุขของเด็กเป็นอย่างไรกับความสุขของโลก หากเยาวชนมีรอยยิ้มยอมเป็นสัญญาณที่ดีว่าในอนาคตสังคมอาจสงบสุขได้ ส่วนอุปมาที่ว่า “ฝันเด็กตั้งตะวัน สาดแสงงามยามอรุณ” นั้นสื่อให้เห็นว่าความฝันของเด็กเป็นสิ่งสวยงามและมีคุณค่าต่อสังคม เปรียบได้กับแสงตะวันที่สาดส่องให้ความสว่างไสวและอบอุ่นแก่โลกใน “ยามอรุณ”

ใน “ฝันกล่อมเมือง” (124) ไพวรินทร์ใช้บุคคลวัตในการสวดดีความเป็นมิตรของธรรมชาติที่ร่วมฝันและร้องเพลงกล่อมคน แม้ในภาวะที่สื่อว่า “พรุ่งนี้อาจไม่มีแล้ว” พร้อมกับเสียดสีมนุษย์ด้วยปฏิกิริยา (paradox) ว่าต้อง “เดินฝ่าชะตากรรม ของสติปัญญาแห่งตน” เมื่อจะพรรณนาถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกภายใต้เงื่อนไขของกาลเวลา ในบท “เด็กและควายและโลก” (50) กวีจึงใจให้ “กาลเวลา” มีมือเช่นมนุษย์เพื่อ “แกว่งโลกโยกและไกว” พร้อมทั้ง “บิดใบหน้ายุคสมัยให้เบี้ยวร้าย” อันสื่อถึงความทุกข์ในความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ในสายตาของเด็กเลี้ยงควาย ความยอกย้อนแห่งชีวิตมีผลกระทบให้หดหู่ เมื่อ “ความตายของควายเนื้อ เป็นเรื่องเล็ก และกำเนิดควายเหล็กเป็นเรื่องใหญ่” นอกจากนี้ไพวรินทร์ยังใช้อธิพจน์ใน “บทคร่ำครวญ” (183) เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่าน้ำตามหาชนมีพลังอำนาจในการทำให้ “ไฟเปลว” แห่งความเลวร้ายมอดดับลงได้ อันสื่อความว่าในช่วงเวลาที่สังคมใกล้หายนะน้ำตาที่เกิดจากความโศกเศร้าด้วยความสำนึกดี อาจมีพลังในการยุติความรุนแรงของความโลภและโทสะ ที่สร้างความเสื่อมทรามของสังคมได้ทันเวลา

คำถามเชิงวาทศิลป์เป็นกลวิธีที่กวีใช้โน้มน้าวให้ผู้รับสารรู้สึกและครุ่นคิดไปกับปัญหา ที่อาจจะหาคำตอบไม่ได้ ดังเช่นในบท “แม่ศรีศรัณิกา” (106-107) คำถามต่อจากคำบอกเล่าในส่วนท้ายของแต่ละบทซ้ำ ๆ กัน ย้ำความโดดเดี่ยวของผู้ทุกข์ทน ที่ไม่อาจหาความเห็นใจจากผู้ใดแม้แต่ธรรมชาติที่ควรจะทำหน้าที่รับรู้ความทุกข์ ดังข้อความว่า “ฝันของแม่โรยร่วง สนามหลวงเคยเศร้าไหม” “รักของแม่แสนงาม โคนมะขามรู้หรือไม” “ใจของแม่พร้อมแจก ใบตะแบกหรือสนใจ” และ “โลกของแม่ทาร์ณ โคนขนุนช่วยไหน” (เน้นโดยผู้วิจัย)

ในบท “บ้านตาย” (78-81) กวีแสดงบทครวญของคนพลัดบ้านที่ผูกพันกับถิ่นเกิดซึ่งยัง “งดงามในความทรงจำ” เขามีคำถามเมื่อฟังแผนที่ประเทศไทย เป็นคำถามถึงอนาคตว่า “ใจคนหนึ่งผู้เดียวดาย คิดถึงบ้านตาย แผนที่ประเทศไทยมีไหม” (เน้นโดยผู้วิจัย) นั่นคือ คำตัดพ้อต่อความรางเลือนที่ไม่อาจกำหนดแหล่งพักพิงอันจะยึดถือเป็นเรือนตายได้ ส่วนในบท “เจ้าสาวใบตอง” (57) มีคำถามท้ายเรื่องกระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านย้อนคิดว่าบริโภคนิยมใน

วัฒนธรรมเมืองได้ทำลายวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมเมื่อครั้งอดีตอย่างสิ้นเชิงเสียแล้วหรือ ด้วยคำถามที่ว่า “หรือสิ้นเพลงใบตองเสียแล้วเอย” (เน้นโดยผู้วิจัย) สังเกตได้ว่าเป็นคำรำพึงคล้ายรู้คำตอบแต่ยังไม่อยากให้เป็นเช่นนั้น เพราะหากเป็นจริงก็จะน่าเศร้าใจมาก

เมื่อพิจารณาสัญลักษณ์ในมังก้านกล้วย พบว่า สัญลักษณ์ตามชนบและสัญลักษณ์เฉพาะตัวสอดคล้องกับเนื้อหาทางความคิดและอารมณ์ อีกทั้งกระตุ้นให้ตีความได้อย่างลุ่มลึก ไพวรินทร์ใช้สัญลักษณ์ตามชนบเหมาะกับผู้รับในวงกว้าง เช่น สายลมที่โหมกระหน่ำใน “ลมพัดรวงข้าว” (60-61) และ “เจ้าต้นกล้าไปรบ” (52-54) เปรียบได้กับความเปลี่ยนแปลงและอุปสรรคที่คนชนบทต้องเผชิญในยุคพัฒนาเศรษฐกิจ เกียรติยศเหรียญตราแทนเกียรติศักดิ์ศรีที่คนในสังคมอยากครอบครอง ผืนสีขาวใน “ณ ห้วงคำนึง” (130-131) กับดวงดาวใน “ดวงดาวของคนช่างฝัน” (143-147) กวีใช้สื่อความหมายอันเป็นอุดมคติ อันตีความได้ว่าความฝันที่ดั้งเดิม บริสุทธิ์ ปราศจากความชั่วร้าย อันจะช่วยเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ไฟที่ปรากฏในหลายบทประพันธ์เป็นสัญลักษณ์แทนความหวังและพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดั้งเดิมและแสงสว่างจัดความมืด คือ ความทุกข์ ความเขลาของสังคม กวียังใช้ นกขมิ้น ในบท “ตะวันออก-ตะวันตก” (172-173) เป็นสัญลักษณ์แทนคนอพยพที่ไร้ที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ต้องพเนจรเร่ร่อนไปอย่างไร้จุดหมาย

สัญลักษณ์เฉพาะตนที่ปรากฏในมังก้านกล้วย อาจจำแนกตามความเชื่อมโยงกับเนื้อหาของบทประพันธ์ได้ 4 หัวข้อ ได้แก่ คนชนบทผู้อพยพ วิถีชีวิตในสังคมชนบท วิถีชีวิตในสังคมเมือง และการชำระล้างความเลวร้าย

ในกวีนิพนธ์ชุดนี้กวีกล่าวถึงคนชนบทผู้อพยพ ด้วยการใช้สัญลักษณ์เฉพาะตนที่มีรากฐานมาจากความเป็นคนชนบทที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ดังเช่นมังก้านกล้วย เจ้าต้นกล้า และนกทุ่ง มังก้านกล้วย ปรากฏในบท “มังก้านกล้วย 1 – มังก้านกล้วย 4” (26-40) มังก้านกล้วยเป็นสิ่งที่พ่อสร้างให้ลูกเล่น ควบคู่กับการให้พลังความใฝ่ฝัน ดังที่กล่าวว่า “ด้วยมือพ่อต่อเติมปรารถนา ตัดก้านกล้วยทำมาให้ซ้ำชี” มังก้านกล้วยที่สร้างด้วยมือพ่อเป็นสัญลักษณ์แทนการเลี้ยงดูลูกด้วยความรัก และการปลูกฝังคุณธรรมพร้อมกับประสบการณ์การเล่น อันเป็นการเรียนรู้ของเด็ก เมื่อพิจารณา “แม่” ในความหมายพาหนะในการเดินทางเพื่อบรรลุจุดหมาย การเดินทางด้วย “มังก้านกล้วย” เป็นการเดินทางตามคำสอนของพ่อในฐานะลูกผู้ชายที่ต้อง “เสาะและสื้อยารู้สิ้นซึ่งแรงใจ” นอกจากนี้ “มังก้านกล้วย” ยังเป็นสัญลักษณ์ที่กวีใช้แทนลูกหลานชาวชนบทที่ต้องอพยพจากถิ่นไปใช้ชีวิตในเมืองหลวงเพื่อตามหาฝัน โดยมี “แม่และปิ่น(ก้านกล้วย)” ที่สร้างจากวัสดุธรรมชาติ อันสื่อความถึงคำสอน ความรัก และกำลังใจจากบุพการี เป็นพาหนะและอาวุธประจำใจ เพื่อใช้ต่อสู้กับอุปสรรคขวากหนามปัญหาที่คืออุปสรรคของชีวิตในเมืองต่างจากยักษ์ในนิทานพื้นบ้าน แต่เป็นมนุษย์ที่เรียกว่า

“ยักษทุรยุค” ซึ่งกักขังผู้คนไว้ด้วยจักรกลอันแข็งแกร่งต่าง โดยปราศจากเชื้อโยของมิตรไมตรีระหว่างมนุษย์

ในบท “เจ้าต้นกล้าไปรบ” (52-54) กวีเลือกใช้คำว่า “เจ้าต้นกล้า” ซึ่งเป็นหน่ออ่อนของต้นข้าวที่ต้องย้ายไปปลูกและเติบโตในแหล่งใหม่ มาใช้แทนลูกหลานชาวนาที่ยังอ่อนวัย และต้องประสบการณณ์ แต่จำต้องจากถิ่นไปใช้ชีวิตในเมืองหลวง นอกจากนี้กวียังใช้ “นกทุ่ง” เป็นสัญลักษณ์แทนคนชนบทที่เติบโตมาท่ามกลางความเรียบง่ายและมีอิสระเสรี แต่เมื่อพลัดหลงสู่ “ไพรเถื่อน” หรือเมืองหลวงที่เต็มไปด้วยอันตรายรอบด้าน และมี “บ่วงแร้ว” อันหมายถึง สิ่งที่คอยกักกันจำกัดสิทธิเสรีภาพหรือโอกาสของคนชนบท สภาพที่เลวร้ายของสังคมเมืองเช่นนี้น่าจะส่งผลให้การรอคอย “นกทุ่ง” คืบคลานเป็นการรอคอยที่ไร้จุดหมาย

ในบท “เจ้าสาวใบตอง” (56-57) ไพรินทร์แสดงให้เห็นวิถีชีวิตชนบทที่ดำรงอยู่อย่างสมถะพอเพียงและตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ โดยใช้ “เจ้าสาวใบตอง” เป็นสัญลักษณ์แทนธรรมชาติอันบริสุทธิ์งดงามและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมในชนบท ที่ต้องแปรเปลี่ยนไปเนื่องจากการรุกรานด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งไพรินทร์ใช้ “เจ้าสาวพลาสติก” แทนวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองที่ห่างไกลจากธรรมชาติ ด้วยการยึดถือลัทธิบริโภคนิยมที่เน้นความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต ส่วนบทประพันธ์ “รอยรำไรของข้าวคั่วและผักแว่น” (46-47) กวีใช้ “ข้าวคั่ว” และ “ผักแว่น” เป็นสัญลักษณ์แทนทรัพย์สินอันเป็นผลผลิตจากแผ่นดินที่สามารถแบ่งปันกันได้ด้วยความรัก ความเมตตาปราณี และความพอเพียงที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในวัฒนธรรมชนบท นอกจากนี้ในบท “ไหมแท้ที่แม่ทอ” (74-77) กวีใช้การทอผ้าแต่ละขั้นตอนด้วยความละเอียดอ่อน เป็นสัญลักษณ์แทนการสร้างชีวิตลูกด้วยความคุณธรรมและความเคารพตัวเอง ส่วน “ไหมแท้” ก็คือลูกที่สามารถสืบต่อตำนานคำสอนจากผู้เป็นแม่ เพื่อถักทอ “ผ้าชีวิตผืนใหม่” อันหมายถึงคนรุ่นถัดไปให้สามารถคงความเป็น “ไท” จากความชั่วร้ายทั้งปวง

เมื่อกล่าวถึงวิถีชีวิตในสังคมเมืองพบว่า กวีมักสื่อให้เห็นถึงความทันสมัย ความเจริญเติบโตทางวัตถุ ความสับสนวุ่นวาย และอันตรายที่มีอยู่รอบด้าน ดังเช่นในบท “ม้าก้านกล้วย 3” (34-36) กวีสื่อให้เห็นว่าการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต เป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้คนชนบทที่ต่อความรู้อย่างดี ประสบการณ์ หรือที่กวีใช้สัญลักษณ์ว่า “ม้าเล็ก” ต้องประสบกับความทุกข์อย่างแสนสาหัส เนื่องจากถูกตัดสิทธิและโอกาสในการทำงาน ต้องมาล้มตายพ่ายแพ้แก่ “ม้ายนต์” และ “ม้าใหญ่” อันหมายถึงเครื่องจักรกลสมัยใหม่ ข้อความในบท “นักฝันแห่งมีนาคม” (112-115) ที่ว่า “สัตว์กลยนต์เหล็กทะลอน สัตว์เลือดเนื้อจอร์ สุ่มเสียงเคียงคอนกรีตคา” นั้นแสดงให้เห็นวิถีชีวิตในสังคมเมืองในยามค้ำคินที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย “สัตว์กลยนต์เหล็ก” แทนรถยนต์ที่วิ่งไปมาบนท้อง

ถนนยามค่ำคืน ส่วน “สัตว์เลือดเนื้อ” หมายถึงผู้คนที่เดินเท้าร้อนเร่ไปตามท้องถนนในยามค่ำคืนอย่างไร้จุดหมาย

ไพวรินทร์ชี้ให้เห็นว่านอกจากธรรมชาติจะทำหน้าที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์และปลูกฝังคุณธรรมแก่มนุษย์ ในบทประพันธ์ “*อารมณ์กรุงเทพ*” (92-99) กวียังแสดงบทบาทของธรรมชาติในการชำระล้างจิตใจมนุษย์ให้บริสุทธิ์ผ่องใส โดยใช้แม่น้ำ “เจ้าพระยา” และ “พิรุณชาติ” เป็นสัญลักษณ์แทนการชำระล้างความสกปรกและดับไฟภายในจิตใจมนุษย์ เพื่อให้ “ดวงใจสบายดีมีรักริน” และ “เพื่อแผ่นดินดำรงไทไม่พ่ายพัง”

สรุปได้ว่า *ม้าก้านกล้วย* ของไพวรินทร์ ขาวงาม ซึ่งเขียนขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2532-2538 เป็นตัวแทนของโลกทัศน์ของกวีอันสร้างสมขึ้นจากประสบการณ์ชีวิต และการร่วมรับรู้การต่อสู้ของผู้คนในยุคพัฒนาเศรษฐกิจ กวีได้นำเสนอปัญหาที่คนชนบทต้องเผชิญ คุณค่าในวัฒนธรรมชนบท พร้อมกับชี้ให้เห็นถึงอุดมคติในชีวิตที่ต้องไปให้ถึง ในแง่ปัญหาไพวรินทร์อาศัยพลังวรรณศิลป์กระตุ้นให้ผู้อ่านตระหนักถึงผลกระทบจากการพัฒนาที่ผิดทิศทาง จนกระทั่งการมุ่งสร้างความเจริญทางวัตถุได้สร้างความเสื่อมโทรมให้แก่สิ่งแวดล้อมและจริยธรรมของมนุษย์ อีกทั้งยังก่อให้เกิดภาวะความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมชนบท อันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของประเทศ ในขณะที่เดียวกันเขาได้ชี้แนวทางแก้ปัญหาโดยอ้อม นั่นคือ การรักษาและกอบกู้คุณค่าทางจิตวิญญาณซึ่งเป็นคุณค่าที่แท้จริง ซึ่งกวีเชื่อว่ายังคงหลงเหลืออยู่ในสังคมชนบท เห็นได้ว่าเพื่อจะสื่อสารเนื้อหาของบทประพันธ์ซึ่งมีความซับซ้อน กวีได้พยายามสร้างความประสานกลมกลืนระหว่างรูปแบบและเนื้อหา ความเข้มข้นทางอารมณ์ และพลังทางปัญญาที่แฝงเร้นอยู่ในเนื้อหาของงานชิ้นนี้มีความเชื่อมโยงกับกลวิธีการสื่อสาร อันได้แก่การใช้ประโยชน์จากฉันทลักษณ์ คำ กลุ่มคำและประโยค อีกทั้งภาพพจน์และสัญลักษณ์ เป็นสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบโลกทัศน์ในรวมบทกวีนิพนธ์ *ม้าก้านกล้วย* ของไพวรินทร์ ขาวงามกับโลกทัศน์ในรวมบทกวีนิพนธ์ร่วมสมัยของกวีท่านอื่น ซึ่งมีภูมิหลังใกล้เคียงหรือแตกต่างกัน เพื่อพิจารณาว่ากวีร่วมสมัยแต่ละท่านมีการมองโลกและชีวิตที่สอดคล้องหรือแตกต่างกันอย่างไร และผลงานของกวีเหล่านี้มีพลังทางปัญญาและพลังทางวรรณศิลป์อย่างไร